

7. Спортивные игры: Техника, тактика, методика обучения [Текст]: [Учеб. для пед. вузов по специальности 033100 – Физ. культура / Ю.Д. Железняк, Ю.М. Портнов, В.П. Савин, А.В. Лексаков]; Под ред. : Ю.Д. Железняк, Ю.М. Портнов. – Москва : Академия, 2002. – 518 с.

8. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах: автореф. дис. докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. І. Степанченко. – Вінниця, 2017. – 40 с.

9. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах: автореф. дис. докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. П. Сущенко. – Київ, 2003. – 46 с.

Reference

1. Iermakov I. Proektnyi pidkhd u shkoli zhyttievoi kompetentnosti / Ivan Yermakov // Pidruch. dlia dyr. – 2005. – № 9–10. – S. 32–49.

2. Zaniuk S. Poniattia kompetentnosti v konteksti samorozvytku osobystosti: analiz problemy / Serhii Stepanovych Zaniuk // Psykholoh. perspektyvy. – 2003. – Vyp. 4. – S. 107–112.

3. Zarichanskyi O.A. Pedagogichni umovy profesionalno-prykladnoi fizychnoi pidhotovky kursantiv VNZ osvity I–II rivnia akredytatsii MVS Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.04.00 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity" / O.A. Zarichanskyi. – Ternopil, 2002. – 20 s.

4. Lutchenko, N.H., Perevoznikova N.Y., Hryhorev N.N. "Osnovnye pryorytety u znachenye sportyvnykh yhr v professyonalnom obuchenyy studencheskoi molodezhy". Fyzycheskaia kultura y zdorove studentov vuzov: materyaly XII Mezhdunar. nauch.- prakt. konf., 12 fevralia 2016 h. 86–88.

5. Marionda I.I. Formuvannia profesiino-osobystisnykh kompetentnosti fakhivtsia fizychnoi kultury u protsesi zaniat fizychnoiu pidhotovkoiu i sportom: monohrafiia / Marionda I.I., Syvokhop E.M., Tovt V.A. – Uzhhorod: Vydavnytstvo PP "AUDOR-ShARK", 2016. – 212 s.

6. Omelianenko I.O. Teoretychni osnovy kompetentnisnogo pidkhodu shchodo pidhotovky vchytelia fizychnoi kultury. Profesiini kompetentsii ta kompetentnosti vchytelia: materialy rehionalnoi nauk.-prakt. seminaru. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka, 2006. S. 117–118.

7. Sportyvnye yhry: Tekhnyka, taktyka, metodyka obucheniya [Текст]: [Учеб. для пед. вузов по специальности 033100 – Физ. культура / Ю.Д. Железняк, Ю.М. Портнов, В.П. Савин, А.В. Лексаков]; Под ред. : Ю.Д. Железняк, Ю.М. Портнов. – Москва : Академия, 2002. – 518 с.

8. Stepanchenko N.I. Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys. dokt. ped. nauk: spets. 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity" / N.I. Stepanenko. – Vinnytsia, 2017. – 40 s.

9. Sushchenko L.P. Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu u vyshchykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys. dokt. ped. nauk: spets. 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity" / L.P. Sushchenko. – Kyiv, 2003. – 46 s.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 15.2019.12(120)19.18

Ошийко М. А.

Університет ДФС України, м. Ірпінь

Пилипенко В. А.

Університет ДФС України, м. Ірпінь

Головащенко Р. В.

доцент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини,
к. наук з фіз. вих. та спорту за спеціальністю

олімпійський і професійний спорт, доцент, майстер спорту України,

Університет ДФС України

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано деякі особливості реалізації діяльності фізичної реабілітації в Україні, визначено основні складові фізичної реабілітації, а також основні напрями її розвитку в Україні. Актуальність проблеми викликана тим, що в Україні розвиток фізичної реабілітації потребує більш широкого вдосконалення та розвитку, залучення провідних науковців та спеціалістів.

Ключові слова: фізична реабілітація, лікувальна фізкультура, масаж, природна і преформована фізіотерапія, дієтотерапія, фітотерапія.

Ошийко М. А., Пилипенко В. А., Физическая реабилитация в Украине. В статье обоснованы некоторые особенности реализации деятельности физической реабилитации в Украине, определены основные составляющие физической реабилитации, а также основные направления ее развития в Украине. Актуальность проблемы вызвана тем, что в Украине развитие физической реабилитации требует более широкого совершенствования и развития,

привлечения ведущих ученых и специалистов.

Ключевые слова: физическая реабилитация, лечебная физкультура, массаж, естественная и преформированная физиотерапия, диетотерапия, фитотерапия.

Oshyiko M.A, Pilipenko V.A, Physical Rehabilitation in Ukraine. The article substantiates some features of realization of physical rehabilitation activity in Ukraine, defines the main components of physical rehabilitation, as well as the main directions of its development in Ukraine. The urgency of the problem is caused by the fact that in Ukraine, the development of physical rehabilitation requires greater improvement and development, involvement of leading scientists and specialists. At the present stage, physical rehabilitation is a topical issue in Ukraine. Currently, there is a tendency to use inefficient physical rehabilitation means and methods, as this type of rehabilitation is a relatively new industry in Ukraine, which is in its infancy. That is why qualitatively new professional training of specialists in physical rehabilitation and improvement of the current system for its implementation is needed. By our definition, comprehensive rehabilitation is a complex multifactorial process that involves various, closely related and complementary types, among which are medical, physical, psychological, social, professional, economic, pedagogical, sports, household, technical, wellness and legal rehabilitation. Physiotherapy - a component of physical rehabilitation, which studies the physiological and therapeutic effect of natural and preformed physical factors, develops methods of their preventive, therapeutic, rehabilitative and restorative use and carries out their practical application. In the scientific literature on the outlined problem there is also the following interpretation of the phenomenon of physical rehabilitation: "application for therapeutic and prophylactic purpose of physical exercises and natural factors in the complex process of restoration of health, physical condition and working capacity of patients".

Physical rehabilitation has a leading place in a comprehensive rehabilitation system. It aims at restoring the physical performance of patients and includes all questions about the use of physical factors in the rehabilitation process, as well as provides for the study of the body's response to their use.

Keywords: physical rehabilitation, physical therapy, massage, natural and preformed physiotherapy, diet therapy, phytotherapy.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні реалізація фізичної реабілітації є досить актуальною темою. Нині спостерігається тенденція використання неефективних засобів і методів фізичної реабілітації, оскільки цей вид реабілітації є порівняно новою галуззю в Україні, що перебуває на етапі становлення. Саме тому необхідно якісно нова професійна підготовка фахівців з фізичної реабілітації та вдосконалення нинішньої системи щодо її впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання сприяла проведенню низки досліджень щодо виявлення особливостей фізичної реабілітації в Україні. Дане питання стало предметом досліджень таких науковців, як: Л.П. Сущенко, Г.В. Бойко, В.О. Кукса, О.І. Міхеєнко, Л.Б. Волошина, В.О. Крупа, А.М. Герцик, Н.О. Белікова.

Мета статті. Визначити й розкрити зміст, специфіку та особливості фізичної реабілітації в Україні, а також встановити можливості та напрями її покращення.

Методи дослідження. Аналіз і узагальнення літературних джерел та даних Internet з питання реалізації фізичної реабілітації, системний аналіз та синтез.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, поняття "реабілітація" походить від англ. rehabilitation – re – знову, habilitation – природність, здатність. В умовах сьогодення у сфері медицини послуговуються кількома дефініціями поняття "реабілітація". За визначенням Комітету експертів з реабілітації ВООЗ, реабілітація – це процес, "метою якого є запобігання інвалідності під час лікування захворювання і допомога хворому у досягненні максимальної фізичної, психічної, професійної, соціальної та економічної повноцінності, на яку він буде здатний в межах існуючого захворювання".

У науковій літературі з окресленої проблеми зустрічається й таке трактування явища фізичної реабілітації: "застосування з лікувальною і профілактичною метою фізичних вправ і природних факторів у комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану та працездатності хворих" [2, с. 35].

В українському законодавстві, зокрема Законі України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" під фізичною реабілітацією розуміють систему заходів, спрямованих на вироблення і застосування комплексів фізичних вправ на різних етапах лікування і реабілітації, що забезпечують функціональне відновлення особи, виявляють і розвивають резервні й компенсаторні можливості організму шляхом вироблення нових рухів, компенсаторних навичок, користування технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення [6, с. 36].

Такі науковці, як Г. Верич, Н. Соколова, В. Мухін, В. Язловецький визначають фізичну реабілітацію як процес, спрямований на всебічну допомогу хворим та інвалідам для досягнення максимально можливої при цьому захворюванні фізичної, психологічної, професійної, соціальної та економічної повносправності. Мета фізичної реабілітації полягає в повноцінному відновленні функціональних можливостей різних систем організму і розвиток відповідних компенсаторних механізмів особистості для подальшої життєдіяльності.

За нашим визначенням, комплексна реабілітація - це складний багатофакторний процес, який включає в себе різноманітні, тісно пов'язані і взаємодоповнюючі види, серед яких виділяють медичну, фізичну, психологічну, соціальну, професійну, економічну, педагогічну, спортивну, побутову, технічну, оздоровчу та правову реабілітацію.

Фізична реабілітація займає провідне місце в комплексній системі реабілітації. Вона спрямована на відновлення фізичної працездатності хворих і включає всі питання щодо застосування фізичних чинників у реабілітаційному процесі, а також передбачає вивчення реакції організму на їх застосування. Серед них можна виділити ЛФК, масаж, природну і

преформовану фізіотерапію, дієтотерапію, фітотерапію, санаторно-курортні чинники тощо.

Лікувальна фізкультура - самостійна наукова дисципліна. У медицині це метод лікування, що використовує засоби фізичної культури для профілактики, лікування, реабілітації та підтримуючої терапії. ЛФК формує у людини свідоме ставлення до занять фізичними вправами і в цьому сенсі має виховне значення; розвиває силу, витривалість, координацію рухів, прищеплює навички гігієни, загартовування організму природними факторами природи. ЛФК ґрунтується на сучасних наукових даних в області медицини, біології, фізичної культури [5, с. 15].

Основним засобом ЛФК є фізичні вправи, що застосовуються відповідно до завдань лікування, з урахуванням етіології, патогенезу, клінічних особливостей, функціонального стану організму, ступеня загальної фізичної працездатності.

Лікувальна фізкультура:

- природний біологічний метод, так як використовує притаманну організму функцію руху;
- метод неспецифічної терапії, але в той же час окремі види вправ можуть впливати на певні функції організму;
- метод патогенетичної терапії, в зв'язку з можливістю фізичних вправ впливати на реактивність організму;
- метод активної функціональної терапії, так як пристосовує організм хворого до підвищується фізичних навантажень;

- метод підтримуючої терапії на етапах медичної реабілітації у людей похилого віку;
- метод відновної терапії в комплексному лікуванні хворих [5, с. 17]

Масаж - метод лікування, профілактики, реабілітації після захворювань і оздоровлення, що представляє собою сукупність прийомів механічного, дозованого впливу на різні ділянки поверхні тіла людини, виробленого руками масажиста або спеціальними апаратами. Для досягнення позитивного результату при застосуванні масажу необхідно диференціювати методику його в залежності від етіології, патогенезу, клінічних особливостей, функціонального стану центральної нервової системи (ЦНС), характеру впливу різних прийомів на організм [1, с. 8].

Видів масажу є досить багато, але на цей час надзвичайно поширені так звані методи альтернативного масажу. В класичному масажі застосовуються чотири основних прийомів: погладження, розтирання, розминання, вібрація. Зазвичай під час класичного масажу рухи виконуються за напрямом руху крові, що тече в кровоносних судинах. Тому, під час класичного масажу не рекомендуються втрачати тактильний контакт з масажуючим до самого закінчення сеансу масажу. Але окрім класичного масажу існує ряд методів некласичного масажу [1, с. 9].

ЛФК та масаж широко застосовуються в комплексі з іншими методами при захворюваннях і травмах, а також можуть бути самостійними методами лікування багатьох хронічних захворювань і наслідків травм.

Фізіотерапія – складова фізичної реабілітації, що вивчає фізіологічну та лікувальну дію природних і преформованих (штучно створених) фізичних чинників, розробляє методи їх профілактичного, лікувального, реабілітаційного та відновного використання і здійснює їх практичне застосування.

В основі дії природних і преформованих фізіотерапевтичних чинників є такі види впливів:

1. електричні струми (низької та високої напруги, постійні та імпульсні);
2. електромагнітні поля (високої напруги, низької, ультрависокої, зверхвисокої та надвисокої частоти);
3. світлове випромінювання (інфрачервоне, видиме, ультрафіолетове, когерентне);
4. механічні коливання ультразвукової та акустичної частоти;
5. змінний атмосферний тиск;
6. змінні температурні впливи;
7. повітряне середовище;
8. водолікувальні чинники;
9. радіоактивні речовини [9, с. 1].

Загалом, існують три основні групи фізіотерапії:

Скелетно-м'язова група — набір методик для лікування м'язів, кісток і суглобів (також має назву ортопедичної фізіотерапії). Дана група зазвичай включає болі у спині, розтягнення, м'язову перевтому, артрити, бурсити, робочі і спортивні травми, проблеми з поставою, обмеження рухливості. А також цей метод підходить для реабілітації після операцій.

Кардіо-пульмонологічна група — лікування відхилень в кардіо-респіраторній системі, включаючи астму, емфізему і хронічні бронхіти. До цієї групи також входить реабілітація після операцій на легені.

Неврологічна група — лікування порушень нервової системи: набутих травм голови, постінсультних станів, травм спинного мозку, хвороби Паркінсона і розсіяного склерозу. До цієї групи також входить реабілітація після операцій на мозку [9, с. 2].

Дієтотерапія - лікувальний метод, що полягає у терапії різних захворювань спеціальною дієтою - те ж, що і лікувальне харчування - використання харчування для лікування різноманітних захворювань.

В основу дієтотерапії покладена теорія збалансованого харчування. Вплив лікувального харчування визначається якісним і кількісним складом їжі (білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини, мікроелементи тощо), її калорійністю, фізичними властивостями (об'єм, температура, консистенція), режимом харчування (години прийому, розподіл їжі протягом дня, частота прийомів), лікувальними властивостями окремих продуктів [4, с. 8].

Лікувальне харчування призначається у вигляді спеціальних дієт з урахуванням патогенезу захворювання, особливостей перебігу основного та супутнього захворювань у хворого. Дієтотерапія суворо узгоджується із загальним планом лікування. Іноді дієтотерапія є основним методом лікування, іноді служить обов'язковим лікувальним фоном, на

якому застосовується вся інша, в тому числі і специфічна терапія. У деяких випадках за індивідуальними показаннями, крім основної дієти, застосовують добові режими — «розвантажувальні дні» — молочні, сирні, яблучні, кавунові, картопляні і тому подібні. Крім того, призначають так звані спеціальні дієти — калієва, магнієва та інші [4, с. 10].

Фітотерапія - система специфічних методів лікування й профілактики захворювань з використанням фітопрепаратів; складова частина комплексної, превентивної та реабілітаційної терапії. Фітотерапію використовують і як самостійний вид лікування, і як допоміжний у комплексі з іншими лікарськими засобами. Особливо ефективні фітотерапевтичні препарати в лікуванні й профілактиці хронічних захворювань.

Головними принципами сучасної фізіотерапії вважають:

- 1) індивідуалізація лікування завдяки підбору рецептури лікарських зборів, відповідних за хімічним складом, фармакологічною активністю та технологічною сумісністю компонентів;
- 2) адекватність терапії; фармакологічна активність ЛРС повинна бути адекватною клінічній симптоматиці на різних етапах розвитку хвороби; доцільно починати лікування із застосування більш слабких фітозасобів і поступово, у разі потреби, збільшувати їхню силу;
- 3) безперервність лікування через можливість тривалого вживання фітопрепаратів з короткими перервами або заміною;
- 4) комплексність лікувальних заходів; для досягнення найкращих результатів фізіотерапії доцільно поєднувати з ЛП синтетичного, напівсинтетичного або біотехнологічного походження, а також з хіміотерапією, фізіотерапією, дієтотерапією, лікувальною фізкультурою, масажем, акупунктурою, аутоотрентингом, санаторним лікуванням та ін.;
- 5) послідовність у підборі ЛР; перед призначенням лікування необхідно враховувати особливості імунологічного статусу хворого, алергічну схильність, його лікарський анамнез;
- 6) дотримання принципу системності, що припускає лікування основного і супутнього захворювання одночасно;
- 7) потенціювання дії фітопрепаратів на основі сполучного застосування компонентів зборів і препаратів, що підсилюють дію один одного [11, с. 33]. Фізіотерапія не є альтернативою іншим методам лікування. Її феноменологія різноманітніша за звичайну фармакотерапію. Фізіотерапія має загальні закономірності та разом з тим специфічна, бо створює передумови для переоцінки класичних уявлень клінічної медицини з урахуванням досвіду багатofакторних впливів на організм.

Санаторно-курортне лікування – це медична допомога, що здійснюється з профілактичною, лікувальною або реабілітаційною метою, із застосуванням природних лікувальних факторів в умовах перебування хворого на курорті, або лікувально-оздоровчій місцевості, в санаторно-курортних закладах.

Таке лікування є важливою складовою системи соціальної політики та відіграє провідну роль у побудові та збереженні здоров'я нації. Роль і значення санаторно-курортної системи в соціально-економічному розвитку України полягає у величезних її можливостях у справі підтримання, зміцнення та відновлення здоров'я нації. Головними завданнями санаторно-курортного лікування є: ліквідація або зменшення проявів патологічного процесу; відновлення або покращення порушених функцій; підвищення імунітету і стійкості до змін у оточуючому середовищі; тренування адаптаційних механізмів; попередження інвалідизації та сприяння реабілітації.

Діяльність санаторно-курортних закладів спрямовується на повноцінне лікування, медичну реабілітацію та профілактику захворюваності – шляхом прийняття відповідних медичних процедур, а також забезпечення спеціальних умов харчування, режиму дня тощо. Це лікування завдяки використанню природних лікувальних ресурсів без шкоди для організму мобілізує його резервні можливості та не викликає побічних ефектів на відміну від медикаментозної терапії. Доведено, що саме санаторно-курортне лікування істотно впливає на стійкість і спротив організму щодо шкідливих дій, сприяють розвиткові захисно-приспосувальних реакцій [10].

В залежності від віку хворих, яким показане санаторно-курортне лікування, існують санаторно-курортні заклади для дорослих, дітей, батьків з дітьми. До закладів санаторно-курортного типу відносяться також санаторії-профілакторії, що організовані при підприємствах, установах, навчальних закладах та організаціях, які проводять оздоровлення та санаторно-курортне лікування осіб, які в них працюють або навчаються [10].

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна сказати, що фізична реабілітація являє собою комплекс різноманітних елементів, які при якісному їх використанні дають позитивні результати.

В Україні фізична реабілітація є порівняно новою галуззю і потребує вдосконалення і розвитку всіх її напрямків. Саме тому доцільним є застосування і впровадження світового досвіду в окремі заклади охорони здоров'я для відновлювального лікування, взяти для опрацювання досвід провідних світових реабілітаційних центрів. При цьому, досвід високорозвинених держав потрібно залучати з урахуванням нинішньої ситуації та умов розвитку України.

У країнах Євросоюзу фізична та реабілітаційна медицина (ФРМ) є окремою, незалежною медичною спеціальністю, яка сконцентрована на просуванні фізичного та когнітивного функціонування, активностей (у т. ч. поведінка), участі (включаючи якість життя) та модифікацію особистісних та оточуючих (середовище) чинників [3, с. 23].

Спеціалісти з ФРМ у своїй роботі базуються на цілісному підході до осіб із гострими та хронічними станами, наприклад, із м'язовоскелетними та неврологічними проблемами, після ампутацій, із дисфункцією тазових органів, кардіо-респіраторною недостатністю та порушеннями внаслідок хронічного болю чи раку. Спеціалісти з ФРМ працюють у різноманітних установах — від гострих блоків до суспільних закладів. Вони використовують спеціальні діагностичні інструменти та з реабілітаційною метою застосовують засоби, що включають фармакологічні, фізичні, технічні, освітні та професійні втручання [8, с. 115].

Враховуючи зарубіжний досвід та практику його реалізації, фізична реабілітація в Україні повинна здійснюватися на таких принципах:

- принцип безперервності й етапності,
- принцип комплексності,
- принцип індивідуального підходу,
- принцип міждисциплінарності,
- принцип поступовості реабілітаційних заходів,
- принцип своєчасності проведення заходів,
- принцип адекватності реабілітаційних заходів [7, с. 53].

Існуюча система реабілітації в Україні не відповідає європейським стандартам. Для того, щоб фізична та реабілітаційна медицина в Україні зрушила з місця потрібно внести зміни до законодавства, які дозволять запровадити навчання та перекваліфікацію спеціалістів відповідно до європейських стандартів. Впровадження міжнародного досвіду дозволить провести перекваліфікацію спеціалістів, які готові працювати у цій сфері.

Висновки. Проаналізувавши літературні джерела та дані Internet, ми виявили, що фізична реабілітація являє собою комплекс заходів лікувально-медичного характеру, які спрямовані на функціональне відновлення особи та її порушеного стану. Основними складовими фізичної реабілітації є ЛФК, масаж, природна і преформована фізіотерапія, дієтотерапія, фітотерапія та санаторно-курортне лікування. Фізична реабілітація сприяє всебічному відновленню функціональних можливостей різних систем організму і розвитку важливих механізмів особистості для повноцінного життя. Стан фізичної реабілітації в Україні на складному етапі, який потребує впровадження в уже функціонуючу систему якісно нового та ефективного досвіду зарубіжних держав, які розвиваються у відповідності з європейськими стандартами.

Література

1. Біла Н. А. Лікувальна фізкультура і масаж: навч.-метод. рекомендації. 2011. 268 с.
2. Герцик А.М. Міжнародне трактування термінів «фізична реабілітація» та «фізична терапія». Теорія та методика фізичного виховання. 2010. № 4 С. 35–38.
3. Герцик А.М. Фахівець з фізичної реабілітації, чи фізичний терапевт: національне та міжнародне тлумачення назв професій. Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 10. С. 21–24.
4. Дієтотерапія при захворюванні внутрішніх органів: навч. посіб. Уфа, 2015. 83 с.
5. Дубровський. І.В. Лікувальна фізкультура: навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ, 2006. 520 с.
6. Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні”. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 2–3. С. 36.
7. Коваленко І.І. Вступ до системного аналізу: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім.П. Могили, 2004. 146 с.
8. Окамото Г. Основи фізичної реабілітації: навч. посіб. Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. 294 с.
9. Рябуха О.І. Фізіотерапія як складова фізичної реабілітації. Основи медичних знань. Київ, 2006. С. 1-14.
10. Санаторно-курортне лікування як один із чинників збереження трудового потенціалу країни. URL: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/14572-sanatorno-kurortne-likuvannya-yak-odin-iz-chinnikiv-zberezheniya-trudovogo-potentsialu-krajini> (дата звернення: 11.11.2019).
11. Фітотерапія. ФАРМАКлас. 2014. № 2, с. 32-34.

Reference

1. Bila N.A. Likyvalna fiskultura ta masagg: navch.-metod. rekomendacci. 2011. 268 s. (in Ukrainian).
2. Hertsyk A.M. Mizhnarodne traktuvannya terminiv «fizychna reabilitatsiya» ta «fizychna terapiya. Teoriya ta metodyka fizychnoho vykhovannya. Kharkiv: OVS, 2010. №4 (66). S. 35–38. (in Ukrainian).
3. Hertsyk A.M. Fakhivets' z fizychnoyi reabilitatsiyi, chy fizychnyy terapevt: natsional'ne ta mizhnarodne tлумachennya nazv profesiy. Pedagogika, psykholohiya ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu. Kharkiv. 2010. №10. S. 21–24. (in Ukrainian).
4. Dietoterapiya pru zahvoruvanni vnutrishnih organiv: navch. posib. Yfa, 2015. 83 s. (in Ukrainian).
5. Dubrov's'kiy. I.V. Likuval'na fizkul'tura: navch. posib. Vid. 2-ge. Kiiv, 2006. 520 s. (in Ukrainian).
6. Zakon Ukraїni „Pro reabilitatsiyu invalidiv v Ukraїni”. Vidomosti Verkhovnoї Radi Ukraїni. 2006. № 2–3. S. 36. (in Ukrainian).
7. Kovalenko I.I. Vstup do sistemnogo analizu: navch. posib. Mikolaiv: Vid-vo MDGU im.P. Mogili, 2004. 146 s. (in Ukrainian).
8. Okamoto G. Osnovi fizichnoї reabilitatsii: navch. posib. L'viv: Galits'ka vidavnicha spilka, 2002. 294 s. (in Ukrainian).
9. Ryabukha O.I. Fizioterapiya yak skladova fizichnoї reabilitatsii. Osnovi medichnikh znan'. Kiiv, 2006. S. 1-14. (in Ukrainian).
10. Sanatorio-kurortne likuvannya yak odin iz chinnikiv zberezheniya trudovogo potentsialu kraїni. URL: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/14572-sanatorio-kurortne-likuvannya-yak-odin-iz-chinnikiv-zberezheniya-trudovogo-potentsialu-krajini> (data zvernennya: 11.11.2019). (in Ukrainian).
11. Fitoterapiya. FARMAKlas. 2014. № 2, s. 32-34. (in Ukrainian).